

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1 Загальноправові засади кримінального провадження

3.2 Загальнопроцесуальні засади кримінального провадження

3.3 Кримінально-процесуальні засади кримінального провадження

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Розвиток демократизації суспільства, зміцнення правової основи держави і суспільного життя, передбачає всеохоплюючу охорону політичних, майнових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина. Така охорона повинна здійснюватися на основі засад закріплених у Конституції України, Кримінальному процесуальному кодексі України та інших законодавчих актах нашої держави. Засади кримінального провадження можна визначити, як закріплені в законі основоположні ідеї, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів кримінального провадження, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя. Засади виражають домінуючі в державі політичні та правові ідеї, які стосуються завдань, способу здійснення кримінального провадження. Порушення будь-якої з засад означає незаконність рішення в кримінальному провадженні та обов'язково тягне за собою його скасування. Не зважаючи на те, що засадам кримінального провадження приділяють увагу багато вітчизняних науковців, є питання, які продовжують залишатися розробленими не досить глибоко і повно. Це стосується розуміння поняття «засад кримінального провадження», їх системи та значення.

Все вище викладене і обумовило вибір мною даної теми в якості курсової роботи. Метою дослідження є наукове визначення і розкриття змісту правової природи поняття «засад кримінального провадження», з'ясування особливостей характеристики окремих засад кримінального провадження, встановлення критеріїв класифікації засад кримінального провадження.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення наступних завдань: 1) розкрити поняття та сутність засад кримінального провадження; 2) дослідити та виявити значення засад кримінального провадження; 3) проаналізувати систему засад кримінального провадження; 4) дослідити загальну класифікацію засад кримінального провадження; 5) зробити детальний аналіз засад кримінального провадження закріплених у Кримінальному процесуальному кодексі України. Об'єктом дослідження є засади кримінального провадження, як основоположні ідеї, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Предметом дослідження виступає комплекс теоретичних і практичних знань, пов'язаних із застосуванням засад кримінального провадження.

Методологічною основою курсової роботи є сучасні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлене змістом і метою поставлених завдань. Для цього у роботі було використано такі методи: порівняльно-правовий - при порівнянні КПК України 1960 року та КПК України 2012 року ; діалектичний - при вивченні юридичної природи засад кримінального провадження; формально-логічний - при характеристиці засад кримінального провадження; формально-догматичний (юридичний) - при здійсненні тлумачення окремих термінів та понять.

Структура курсової роботи та послідовність її частин обумовлені об'єктом, метою та завданнями дослідження. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють три підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури. Повний обсяг курсової роботи становить 52 сторінки, обсяг основного тексту - 48 сторінок, списку використаних джерел та літератури - 3 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Конституційні засади правосуддя втілюються в кримінальному процесі безпосередньо і через систему норм та інститутів кримінально-процесуального права, які деталізують дані засади та встановлюють процесуальну форму (порядок) їх забезпечення та реалізації [9, с.44].

Кримінально - процесуальне законодавство має розроблятися відповідно до конституційних засад судочинства, які обумовлюють регулювання кримінально-процесуальних відносин таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів особи не ставилося у залежність від діяльності органів досудового розслідування чи суду і мало надійний механізм для реалізації правозахисту. Для цього правова держава повинна мати систему процедур, механізмів, інститутів, що гарантують захист суб'єктивних прав людини. Одним з таких регуляторів є засади кримінального провадження. Найбільш поширеним у науці кримінально-процесуального права є розуміння їх як закріплених у законі визначальних, фундаментальних положень щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес [10, с. 51].

Засади кримінального провадження -- це закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, порушення яких, веде до скасування вироку та інших прийнятих за таких умов рішень у справі [11, с.83].

Також засади кримінального провадження можна визначити, як закріплені в правових нормах вихідні положення, що відбивають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають сутність організації і діяльності компетентних державних органів щодо досудового розслідування і судового провадження [12, с.36]. Також

засади кримінального провадження визначають, як основи створення та спрямованості всієї системи відповідної галузі права, що найбільш повно відображають зміст кримінального процесуального законодавства, тісно пов'язані з державною політикою в сфері кримінального судочинства, є загальними для всіх стадій кримінального провадження та здійснюють охоронну і регулятивну дію щодо всіх кримінально-процесуальних норм [13, с.35].

Засади кримінального провадження - це не пасивне закріплення об'єктивних закономірностей правового життя чи певних правових ідей, не абстрактне побажання, а суттєвий засіб регулювання правовідносин у сфері кримінального судочинства. Вони являють собою акт волевиявлення держави, продукт свідомої законотворчості. Принципи визначають основні напрями, перспективи розвитку процесуального права, є основою його удосконалення [14, с.45].

Виходячи з визначення засад кримінального провадження, можна виділити такі їх ознаки: 1) вони втілені у формі правових норм; 2) засади є не вивідними, а навпаки із них виводяться всі інші норми кримінально-процесуального права; 3) вони є найзагальнішими, фундаментальними правовими положеннями; 4) на їх основі побудована і діє вся кримінально-процесуальна система; 5) вони характеризують кримінальне провадження у цілому; 6) засади діють на всіх стадіях кримінального провадження; 7) порушення однієї засади, як правило, призводить до порушення інших засад і тим самим до порушення законності при кримінальному провадженні; 8) недотримання хоча б однієї засади спричиняє скасування прийнятих у справі рішень та інші негативні наслідки.

Кожна ознака і всі вони в цілому підкреслюють загальність положень, що є засадами кримінального провадження.

Значення засад як норм вищого ступеня нормативності полягає перш за все у тому, що кожне рішення правозастосувальника, яке приймається з порушенням їх вимог, підлягає скасуванню, а одержана інформація не має доказового значення. Знання засад сприяє правильному розумінню змісту звичайних правових норм. Нерідко доцільність і порядок їх практичного застосування визначається через норму -- принцип. У подібних випадках принцип виступає як оціночний критерій правильності реалізації правових норм і засіб для застереження від механічного застосування того чи іншого правового положення. Значення принципів полягає також у тій ролі, яку вони відіграють у ході подолання прогалин у законодавстві. Будучи своєрідними ціннісними орієнтирами, принципи використовуються у разі правозастосування за аналогією [15, с.27-28].

У КПК України 1960 року немає глави "Принципи кримінального судочинства", яка б чітко визначила поняття та закріпила статус кримінально-процесуальних принципів, їх кількість. У КПК України 2012 року міститься Глава 2 "Засади кримінального провадження", де в статті 7 перераховуються усі засади кримінального провадження. Зокрема, зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність

житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.

Отже, можна сказати, що засади кримінального провадження - це закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що визначають сутність, зміст і направленість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, порушення яких, веде до визнання незаконними рішень прийнятих у кримінальному провадженні та інших негативних наслідків.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Усі засади кримінального провадження тісно пов'язані між собою, обумовлюють одна одну, утворюють певну систему. Та чи інша множинність об'єктів може бути визнана системою лише за наявності системоутворюючих зв'язків, які забезпечують системі властивість цілісності.

Системі права в цілому можуть бути притаманні зв'язки генетичні, структурні (зв'язки побудови), субординації, координації (взаємозв'язок), управління. Щодо системи засад, то найбільш характерними для неї є зв'язки координації (взаємодії). Відносини доповнюваності засад забезпечують у цілому несуперечливість системи. Зв'язок між засадами настільки безпосередній, що порушення однієї неминує тягнути за собою порушення іншої. Так, недотримання засади національної мови судочинства порушує засаду публічності, всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, забезпечення обвинуваченому права на захист. Ігнорування засади безпосередності створює перепони для дії засад гласності, змагальності. Таким чином, дія засад кримінального провадження надає стабільності системі кримінально-процесуального права в цілому, забезпечує достовірність і справедливість остаточного рішення у справі. Для осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, дотримання засад кримінального провадження є вимогою закону.

У юридичній літературі відсутня єдність поглядів вчених на систему принципів кримінального процесу. Залежно від характеру нормативних актів, у яких закріплюються принципи, пропонується поділяти їх на конституційні (закріплені в Конституції України) та інші (закріплені в інших законах). Проте ця класифікація

принципів здається формальною, оскільки такий їх поділ штучно виокремлює конституційні принципи як головні, основні, а інші -- як другорядні. Принципи тому і є найбільш узагальненими нормами, що вони однаковою мірою важливі, незалежно від правового вираження та діапазону їх дії, тісно пов'язані між собою та мають однакову юридичну силу.

Автори, що відстоюють іншу думку, зазначають наявність двоякого роду принципів у кримінальному процесі -- судоустрою та судочинства. До принципів судоустрою відносять ті, що визначають компетенцію різних ланок судової системи та вимог до організації самого суду. До принципів судочинства відносять ті засади, які пов'язані із встановленням правового статусу осіб у кримінальному процесі. Але слід зазначити, що принципи судоустрою у кримінальному процесі не мають самостійного відокремленого значення, не діють за рамками кримінального процесу, а функціонують як засади кримінального провадження, тобто є в тому числі принципами кримінального судочинства. [10, с.52-53]

Також, деякі науковці залежно від поширеності на функціональні частини кримінально - процесуальної діяльності розрізняють засади обвинувачення, захисту (забезпечення права на захист, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини та ін.), правосуддя (безпосередність дослідження показань, речей і документів, обов'язковість судових рішень та ін.).

На мій погляд, найбільш доцільною є класифікація принципів залежно від їх поширюваності на галузі права на загальноправові, загальнопроцесуальні та кримінально-процесуальні.

Загальноправові принципи закріплені в Конституції України та відображені в галузевому законодавстві. Їх дія поширюється на всі галузі права. До них відносять: принципи верховенства права, справедливості, рівності громадян та держави перед законом і судом, законності та ін.

Загальнопроцесуальні принципи -- це ті, що діють у всіх галузях процесуального права та закріплюють фундаментальні положення становища особи, забезпечують законність і ефективність відповідних процесуальних процедур. До них можна віднести принципи здійснення правосуддя тільки судом; незалежності суддів та підкорення їх тільки законові; всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи; змагальності сторін; гласності судового розгляду справи; безпосередності; національної мови судочинства.

Кримінально-процесуальні принципи діють лише в межах кримінального процесу. До них слід віднести принцип забезпечення обвинуваченому права на захист; презумпції невинуватості; заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення [16, с.23].

Залежно від організаційної побудови кримінального процесу принципи поділяють на:

а) суто організаційні, наприклад: призначення слідчих і прокурорів, централізація і єдиначальність у системі органів прокуратури, особливий порядок притягнення суддів до кримінальної і дисциплінарної відповідальності. Для діяльності щодо порушення, розслідування, судового розгляду і вирішення кримінальних справ вони

не мають особливого значення;

б) організаційно-функціональні, наприклад, одноособовість і колегіальність, нагляд судів вищого рівня за судовою діяльністю судів нижнього рівня, гласність. Ці принципи визначають як організацію, так і діяльність кримінально-процесуальних органів, і є принципами судоустрою і кримінального процесу, або органічною частиною принципу останнього;

в) суто кримінально-процесуальні, функціональні, наприклад, презумпція невинуватості, забезпечення права на захист, змагальність, установлення істини, публічність, усність, безпосередність; ці принципи визначають кримінально-процесуальну діяльність [13, с.36-37].

Тільки реалізація всіх засад у їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку і взаємодії сприятиме виконанню завдань кримінального судочинства [14, с. 46]. Можливість застосування кожної засади має бути так урегульована в законі, щоб жодна засада не заперечувала іншій. Необхідно забезпечити розумний компроміс між окремими засадами. Все це зумовлює необхідність передбачити в законі розумні винятки майже з кожної засади кримінального процесу (крім засад законності та презумпції невинуватості). Але це мають бути саме винятки, які не перекреслюють саму засаду, інакше вони перетворяться на загальне правило, на протилежну конкуруючу засаду. Отже, можна сказати, що у своїй сукупності засади кримінального провадження утворюють злагоджену систему єдиних за своєю спрямованістю на забезпечення правосуддя і не суперечливих одна одній основоположних начал визначального характеру, в якій кожна із них має свою самостійну теоретично-правову сутність і процесуально-генетичну цінність, виступаючи першоджерелом окремих правових інститутів, органічно поєднана з іншими засадами, а всі вони разом узяті визначають особливість процесуальної форми і становлять основу процесуальних гарантій істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості.

РОЗДІЛ 3

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1 Загальноправові засади кримінального провадження

Верховенство права.

Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. [15, с.28] Дана засада закріплена в статті 8 Конституції України та статті 8 КПК України. В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1, ст.8].

Принцип верховенства права означає, що у правовій державі має панувати закон, а не інтереси осіб, у руках яких у певний момент перебуває влада. Функції держави полягають у регулюванні відносин між усіма суб'єктами права на основі закону. В

основу принципу верховенства права покладено ідею підкорення державної влади праву заради гарантування та захисту прав і свобод людини. Права і свободи людини є невід'ємними і невідчужуваними. Вони є безпосередньо діючим правом і можуть застосовуватися всупереч закону, якщо останній протирічить фундаментальним правам людини [10, с.54].

Верховенство права полягає у тому, що в суспільстві мають існувати норми, яких дотримуються всі суб'єкти, у тому числі і держава. Право обмежує державу самим фактом існування правил і процедур. Недодержання процесуальної форми діяльності у кримінальному провадженні тягне за собою негативні наслідки для посадових осіб - представників держави і обумовлює застосування санкцій відновлювального характеру [10, с.55].

Законність

Зміст засади законності кримінального провадження викладений в статті 9 КПК України. Зокрема, в ній зазначено, що:

1. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, начальник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, КПК, міжнародних договорів України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.
2. Прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.
3. Закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України.
4. У разі якщо норми КПК України суперечать міжнародному договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору.
5. Кримінальне процесуальне законодавство застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.
6. У випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, встановлені частиною 1 статті 7 КПК України.

Законність стосується всіх стадій та інститутів кримінального процесу, всіх його суб'єктів, поширюється на всі дії і процесуальні рішення, характеризує всі грані процесуальної діяльності і процесуальних відносин, пронизує всі інші принципи, сприяє їх фактичній реалізації. Законність посідає особливе місце серед принципів кримінального процесу, які розкривають і конкретизують її [15, с.33].

У сфері кримінально-процесуальної діяльності діє спеціальнодозвільний тип

правового регулювання, сутність якого виражається формулою: «дозволено лише те, що прямо передбачене законом» [10, с.58].

Рівність перед законом і судом

У статтях 1 та 2 Загальної декларації прав людини проголошено, що всі люди народжуються вільними й є рівними за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один щодо одного в дусі братерства. Кожна людина має всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища.

Згідно зі статтею 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Це - основоположні міжнародні правові норми з питань рівності прав людини, на які орієнтуються всі правові держави світу. Відповідно до частин 1 та 2 статті 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Крім того, стаття 21 Конституції України закріплює засаду невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини. Дані положення повною мірою поширюються і на передбачені кримінальним процесуальним законом права суб'єктів кримінального провадження.

Рівність і свобода -- невіддільні умови життя людини, що в своїй єдності створюють справедливість. Справедливо лише те, що зберігає свободу і застосовується до всіх людей однаковою мірою. [13, с.40].

Рівність громадян перед законом і рівність їх перед судом - це положення, які невід'ємно пов'язані одне з одним. Проте вони мають самостійний зміст. Рівність громадян перед законом треба розглядати як наявність однакових матеріальних і процесуальних законів, які не створюють їм переваг чи обмежень залежно від тих обставин, які передбачені статті 24 Конституції України.

Під рівністю громадян перед судом слід розуміти те, що всі вони несуть відповідальність перед судами, які входять до єдиної судової системи, не маючи при цьому ніяких переваг і не піддаючись ніяким обмеженням.

Як виняток з принципу рівності громадян перед законом можна розглядати правила про недоторканність Президента і кандидатів у Президенти України, депутатів, кандидатів у депутати, суддів Конституційного Суду України, Верховного Суду України, та всіх інших судів України, а також інші особи передбачені законодавством України. Такий виняток необхідний для забезпечення успішного виконання вказаними особами їх обов'язків незалежно від сторонніх незаконних впливів [15, с.34].

Повага до людської гідності

Відповідно до статті 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її

вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим та іншим досліддам. Дана засада кримінального провадження регламентується статтею 11 КПК України. Зміст її полягає в тому, що: 1) під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи; 2) забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність; 3) кожен має право захищати усіма засобами, що не заборонені законом, свою людську гідність, права, свободи та інтереси, порушені під час здійснення кримінального провадження. Повага та захист честі і гідності людини означає: по-перше, недопустимість дій, принижуючих честь і гідність людини (образ, погроз, насильства); по-друге, недопустимість збирання, використання, зберігання та розголошення хибної, брудної, принижуючої честь, гідність чи ділову репутацію людини недостовірної інформації; по-третє, з повагою ставитись до людини взагалі, до її індивідуального образу, поглядів, переконань, духовного життя, віри, мрій; нарешті -- гарантованість відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої приниженням честі і гідності людини, гарантованість судового захисту честі, гідності і ділової репутації людини [11, с.99].

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність

Свобода є найціннішим надбанням людини. Людина може діяти згідно зі своїм волевиявленням та робити все, що не заборонено законом та не завдає шкоди правам та свободам інших людей [13, с. 41].

Право на свободу і особисту недоторканність є одним із основних прав особи, яке гарантується як міжнародно-правовими актами про права людини, так і Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом.

Засада забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканність під час кримінального провадження знайшла своє вираження в статті 12 КПК України, де зазначено, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, інакше як на підставах та в порядку, передбачених КПК України. Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою.

Про затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, а також про її місце перебування має бути негайно повідомлено її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України.

Законодавство України встановлює додаткові гарантії недоторканності певних осіб, до яких, передусім, віднесено Президента України. Недоторканність особи Президента України як глави держави встановлена частині 1 статті 105 Конституції України. Відповідно до цього конституційного положення особа, яка на законних підставах виконує повноваження Президента України, може бути взята під варту або проти неї може бути почато досудове розслідування лише після того, як вона буде усунена з поста в порядку імпічменту.

Недоторканність житла чи іншого володіння особи

Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи полягає у тому, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України.

Право на недоторканність житла покликане забезпечувати свободу особи від незаконних вторгнень у сферу її особистого життя і гарантується особі незалежно від того, є вона громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства.

Недоторканність житла передбачає недопустимість проникнення будь-яких суб'єктів до житла без згоди осіб, які в ньому проживають.

Недоторканність житла поширюється не лише на місце постійного проживання особи, а й на місця її тимчасового мешкання в готелях, санаторіях, будинках відпочинку тощо. Вчинення дій, спрямованих на проникнення до житла особи, яка в ньому проживає, чи до іншого її володіння (гараж, господарські будівлі тощо), або незаконне проведення огляду чи обшуку житла чи вказаних будівель, незаконне виселення або вчинення інших дій, що порушують недоторканність житла особи, є злочином, передбаченим статтею 162 КК України [17, с.501].

Відповідно до статті 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якої метою, інакше, як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, передбачених КПК України.

Водночас стаття 13 КПК України встановлює, що за наявності законної підстави можна увійти в житло проти волі осіб, які проживають у ньому. Єдиною законною підставою для цього, відповідно до частини 2 статті 30 Конституції України, є вмотивоване рішення суду.

Таємниця спілкування

Засада таємниці спілкування закріплена в статті 14 КПК України, яка зазначає, що «під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення, у випадках, передбачених КПК України, з метою виявити та запобігти тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановити його обставини, особу, яка вчинила злочин, якщо іншими способами неможливо досягти цієї мети. Інформація, отримана внаслідок втручання у спілкування, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального судочинства».

Дана засада є формою втілення у кримінально-процесуальне законодавство

положень статей 31 Конституції України, яка зазначає, що «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної і іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо» [11, с.95], а також узгоджується із статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, яка передбачає, що:

Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його життя або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань. Невтручання у приватне життя

Дана засада передбачена статтею 15 КПК України, і якій зазначається, що «під час кримінального провадження кожному гарантується невторчання у приватне (особисте і сімейне) життя. Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Інформація про приватне життя особи, що отримана в порядку, передбаченому цим Кодексом, не може бути використана інакше як для вирішення завдань кримінального судочинства. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

В статті 32 Конституції України закріплено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Недоторканність приватного життя -- система гарантій захисту прав людини, яка включає охорону таємниці телефонних розмов, особистих письмових документів і листування, таємниці інтимного й іншого сімейного життя та способу існування, заборону на збирання та поширення інформації про особисте життя людини без її згоди, протидію свавільному втручанням державних органів та сторонніх осіб в житло людини та її життя.

Характерна особливість даного принципу проявляється в тому, що: до сфери особистого життя належить будь-яка конфіденційна інформація про людину; межі конфіденційності інформації про себе встановлює кожна людина сама; втручання в сферу особистого життя людини (збирання і використання конфіденційної інформації) допускається лише виключно в передбачених законом випадках, уповноваженими на це особами та тільки у передбачений законом спосіб з безумовним дотриманням встановленої законом процедури провадження тих чи інших процесуальних чи оперативних-розшукових дій [11, с.94].

Недоторканність права власності

Право власності -- це юридична та фактична можливість на свій розсуд без шкоди іншим і навколишньому середовищу володіти, користуватись і розпоряджатись майном та іншими матеріальними, інтелектуальними цінностями і фінансовими ресурсами [11, 97].

Засада недоторканності права власності закріплена в статті 16 КПК України

відповідно до вимог статті 41 Конституції України, яка передбачає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;
- 2) надані особі з метою схилити її до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та (або) матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи як винагорода за його вчинення;
- 3) є предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з їх незаконним обігом;
- 4) набуті в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходи від них, або на які було спрямоване кримінальне правопорушення.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна.

Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень

Статтею 21 КПК України закріплено засаду доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, зміст якої полягає в тому, що: 1) кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи у розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону; 2) вирок та ухвала суду, що набрали законної сили в порядку, визначеному КПК України, є обов'язковими і підлягають безумовному виконанню на всій території України; 3) кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у передбаченому КПК України; 4) якщо інше не передбачене КПК України, здійснення кримінального провадження не може бути перешкодою для доступу особи до інших засобів правового захисту у випадку, якщо під час кримінального провадження порушуються її права, гарантовані Конституцією України та міжнародними договорами України.

В статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справ упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунуто проти нього кримінального обвинувачення. Конституція України в статті 124 проголошує, що рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими на всій території України.

Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається процесуальним законом. Судові рішення інших держав є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Невиконання судових рішень тягне за собою відповідальність, установлену законом [7, ст.13].

Рішення - найважливіший акт здійснення правосуддя. Обов'язковість рішень суду підкреслює авторитет судової влади і сприяє утворенню режиму законності і зміцненню правопорядку в державі.

3.2. Загальнопроцесуальні засади кримінального провадження

Змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості

Засада змагальності сторін - це правове положення, згідно з яким двом рівноправним сторонам (обвинувачення і захисту) забезпечується можливість брати активну участь у дослідженні обставин кримінальної справи перед незалежним арбітром - судом, який не може здійснювати інших функцій, окрім функції правосуддя [4, ст.7].

В статті 22 КПК України зазначається, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав і законних інтересів засобами передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, інших доказів, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Під час кримінального провадження функції обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той же орган чи службову особу. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення у суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником. Захист здійснюється підозрюваним або обвинуваченим, його захисником або законним представником. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Змагальність передбачає таку побудову кримінального процесу, при якій функції обвинувачення, захисту а також інші функції чітко розмежовані між собою, відокремлені від функції вирішення кримінальної справи і виконуються суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами для відстоювання своїх інтересів (обвинувач, захисник). Суд при цьому займає керівне становище у процесі, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи і вирішує її по суті [10, с.67].

Забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності
Зміст даної засади закріплений в статті 24 КПК України, яка зазначає, що: 1) кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України; 2) гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

Відповідно до Глави 26 КПК України «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування», в статті 303 КПК України зазначено, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора: 1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, не поверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК України, а також у не здійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк - заявником, потерпілим, підозрюваним, володільцем тимчасово вилученого майна; 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування - потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником; та інші рішення передбачені статтею 303 КПК України.

Диспозитивність

Засада диспозитивності - це правове положення, згідно з яким суб'єктам кримінального процесу надано та забезпечено можливість вільно в межах закону обирати способи поведінки для захисту своїх кримінально-правових і процесуальних прав, а також впливати на хід та результати кримінально-процесуальної діяльності, головним призначенням якого є забезпечення гнучкості та повноти захисту заінтересованими суб'єктами процесу своїх прав, а також стимулювання їх активності у захисті цих прав [12, с.50]. кримінальне провадження право закон
Дія цієї засади забезпечується положеннями статті 26 КПК України, в якій зазначено, що: 1) сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та у спосіб, передбачених КПК України; 2) відмова прокурора від підтримання обвинувачення тягне за собою закриття кримінального провадження за винятком випадків, передбачених КПК України; 3) слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, що винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його компетенції КПК України; 4) кримінальне провадження у формі

приватного обвинувачення розпочинається лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, - його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами Конституцією України в пункті 7 частини 3 статті 129 віднесено до основних засад судочинства, при цьому термін «гласність судового процесу» вживається як синонім терміна «відкритий розгляд справи».

Статтею 27 КПК України «Гласність і відкритість судового провадження» передбачено, що учасники кримінального провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені у праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді інформації про дату, час і місце судового розгляду та про ухвалені в ньому судові рішення, крім випадків установлених законом.

Кримінальне провадження у судах усіх інстанцій здійснюється відкрито. Слідчий суддя, суд може прийняти рішення про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження або його окремої частини лише у випадках:

- 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній;
- 2) розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;
- 3) необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи;
- 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом;
- 5) необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні.

3.3 Кримінально-процесуальні засади кримінального провадження

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини

Початок традиції визнання презумпції невинуватості одним з найважливіших прав людини заклала Декларація прав людини та громадянина, стаття 9 якої проголошує: «Оскільки кожен є невинним, доки не буде встановлено інше, то в разі затримання особи надмірна суворість, не викликана необхідністю з метою забезпечення його затримання, повинна суворо каратися законом».

У статті 11 Загальної декларації прав людини, проголошується: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, доки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту». У статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначається: «Кожен

обвинувачений у кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом».

Стаття 17 КПК України за своєю сутністю є формою втілення у кримінально-процесуальне законодавство закріпленої у частині 1 статті 62 Конституції України презумпції невинуватості, відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Презумпція невинуватості в правильному її розумінні та застосуванні виключає односторонній обвинувальний підхід при розслідуванні та вирішенні кримінальних справ, вона не допускає швидких, необдуманих безпідставних рішень про притягнення громадян як підозрюваних і обвинувачених. Вона допомагає тому, щоб кримінальні покарання застосовувалися тільки до тих, хто порушує закон, шкодить суспільству і правопорядку [13, с.50].

Свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї

Дана засада міститься в частині 1 статті 63 Конституції України, яка проголошує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Дане положення також закріплено в статтях 18 та 224 КПК України.

Зміст даної засади полягає в тому, що: 1) жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення; 2) кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права; 3) жодна особа не може бути примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні її близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення.

Також в частині 8 статті 224 КПК України зазначено, що особа під час допиту має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

Заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення

Відповідно до статті 61 Конституції України: «Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер».

Засада заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення також закріплена в статті 19 КПК України, в якій зазначено, що:

1. Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

2. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили.

Забезпечення права на захист

Забезпечення обвинуваченому права на захист -- це сукупність процесуальних засобів, прав і можливостей, гарантоване використання яких надає можливість знати зміст обвинувачення і протистояти йому, спростовувати висунуті обвинувачення, доказувати свою невинуватість та захищати свою честь, гідність, свободу й інші законні права і інтереси [11, с.104].

В Україні право на захист є конституційною засадою, яка повинна суворо виконуватися на всіх стадіях кримінального процесу як важлива гарантія встановлення істини і винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку. Стаття 63 Конституції України передбачає, що підозрюваний чи обвинувачений мають право на захист. Засуджений користується усіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Право особи на захист належить до тих прав людини, які особливо ретельно охороняються відповідними міжнародними організаціями, зокрема Радою Європи. Кожний, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, має право захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника, обраного на власний розсуд. Якщо така особа не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника, вона може одержати її безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [2, п.«с» ч.3 ст.6].

Важливе значення для здійснення прав на захист має побачення підозрюваного, обвинуваченого із захисником до першого допиту, і не звичайне побачення, а конфіденційне. Суть конфіденційності полягає у тому, що підозрюваному чи обвинуваченому перед першим допитом має бути надана можливість зустрітися із захисником віч-на-віч за умови, що їх бачать, але нечують.